

*Dr. Martonyi János*⁵

Európa a világban – globális gazdaság, szabadkereskedelem

Tisztelettel köszöntök mindenkit!

Karsai Krisztina bevezetője indít egy személyes emlék megosztására. Lehet, hogy ezt már korábban máshol, más körülmények között is elmondtam évtizedekkel ezelőtt, de talán itt a szegedi egyetemen érdemes ezt még egyszer feleleveníteni. Emlékszem arra, hogy 1957. március 23-a után a Népszabadság valóban közölte ezt a hírt, egy viszonylag rövid kis cikkben. Én akkor már újságot olvastam, majdnem tizenhárom éves voltam és a forradalom és szabadságharc minden élménye már mögöttünk volt. De ezt a hírt az édesapámtól hallottam. Bejött a szobámba és azt mondta, történt most valami nagyon fontos dolog. Akkoriban már megindultak a büntetőeljárások, elkezdődtek a kivégzések is. Apám szerint pedig a Római Szerződés aláírása elindított egy folyamatot, amely eredményeként létre fog jönni egyszer az egységes Európa. Azt is mondta: „a tragikus az, hogy mi ebből kimaradunk, én már nem fogom megélni, hogy mi ebbe valamikor bekerüljünk. De te, fiam, valószínűleg még meg fogod élni.”

---

⁵ Magyarország volt külügyminisztere, professor emeritus, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Valóban megéltük és le kell szögezmem, hogy az én életemnek az elmúlt hatvan esztendeje nagyjából erről szólt. Az embernek ezek a gyermekkori vagy serdülőkori élményei bizony az egész életét képesek meghatározni.

A mai feladatomban nem az, hogy az európai integrációról magáról, annak történetéről, fejleményeiről beszéljek, hanem az, hogy a világgal foglalkozzam. Azt kell megvizsgálnom, hogy mi a világban zajló, nehezen felismerhető és nagyon-nagyon bizonytalan fejlemények Európára, az európai integrációra gyakorolt hatása. Melyek azok a kényszerek, amelyeket ezek a globális események, fejlemények kiváltanak Európával szemben, és melyek azok a különleges lehetőségek, amelyek Európa számára megnyílnak éppen a világban zajló fejlemények nyomán. A részletekre nem tudok kitérni, de néhány rövid leegyszerűsített tételt sorra vehetünk. Ezek a változások a világban évek, bizonyos szempontból évtizedek óta folynak, de az utolsó években felgyorsultak, robbanásszerűen megjelentek, különösen 2016-ban és sokak szerint ez 2017-ben folytatódni fog. Egyes folyamatok pedig lelassultak, a legismertebb köztük maga a globalizáció. A világkereskedelem eddigi lélegzetelállító fejlődése, bővülése lelassult különböző okokból – ebben a technológiától kezdve a legkülönbözőbb politikai és akár kulturális tényezők is szerepet játszanak. Csökken például a multinacionális vállalati csoportok nyeresége. Miközben a világ még mindig el van foglalva a globalizációval, annak hátrányaival, előnyeivel és megszelídítésével, erős fragmentációs, regionalizációs, lokalizációs folyamatok jelennek meg. Ezek valószínűleg tartósak lesznek, aminek strukturális okai vannak. De az is kétségtelen, hogy bizonyos folyamatok gyorsulnak, mindenekelőtt drámaian nő a bizonytalanság. Ez növeli a félelmet, az aggodalmat, a frusztrációt, a haragot és természetesen új politikai, társadalmi és gazdasági változások lehetőségét, sőt, veszélyét teremti meg. És természetesen megjelennek az ideológiák – a leegyszerűsített torz tételek, a világmagyarázatok. És ezzel együtt felgyorsul valami, ami talán mindig megvolt az emberiség történelmében. Ez nem más, mint a megosztottság, az egymással való szembenállás, a konfrontáció, az ideologikus, sőt

a morális konfrontáció. A jónak és a rossznak a szembeállítás. Az egyik oldal magát jónak, a másik oldalt rossznak tételezi. Ez persze korábban is így volt, de talán nem öltött ilyen méreteket. Ezért hibáztatjuk, stigmatizáljuk egymást, jelzőket találunk ki egymásra. Ez a játszma kölcsönös és kedvezőtlenül befolyásolja a folyamatokat. Az egyenlőtlenség gyorsulása szintén nagyon veszélyes. Itt nem az egyes országok közti egyenlőtlenségről van szó, mert az – hála a globalizációnak – az elmúlt másfél-két évtizedben drámaian csökkent. Másfél-két milliárd ember került ki a mélyszegénységből Indiában, Kínában, Afrikában. Ezzel szemben rendkívüli mértékben növekszik az egyenlőtlenség az egyes társadalmakon, az egyes országokon belül. Ebben egyébként éppen azok az országok járnak élen, amelyek látványos fejlődésnek voltak a részesei, talán még most is azok: ez a bizonyos BRICS csoport (Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság). Van még egy nagyon egyenlőtlen ország: az Egyesült Államok. Ehhez képest Európa viszonylag jól áll. A „great shift” tovább folyik, a világ súlypontja keletre helyeződik át. A BRICS fénye mintha egy kicsit megkopott volna, kivéve természetesen Indiát, ahol még óriásiak a tartalékok. De összességében véve azt biztosan megállapíthatjuk, hogy a nyugati világ és ezen belül Európa is valóban teret veszít. Európa alapvetően demográfiai téren gyengül, a gazdasági relatív térvésztés ezzel nagyon szorosan összefügg. Tehát ez az az egyik nagyon erős kényszer, ami Európára hat, és ami végső soron nem külső, hanem belső kényszer, belső probléma.

A külső tényezőkre visszatérve három témát kell megemlítenem. Az egyik a geopolitika, a másik a gazdaság (angolul „geopolitics”, illetve „geo-economics”), tehát a világgazdasági fejlemények. És van egy harmadik terület, a kultúra, amelyről azonban ennek az előadásnak a kereteiben nem tudunk beszélni. Pedig a kultúra a legfontosabb kérdés, mert ez határozza meg az összes többi.

Tehát két dologról beszélek röviden európai összefüggésben, az egyik a geopolitika, a másik pedig a gazdaság. Nevezzük az elsőt az egyszerűség kedvéért „flag”-nek, ez a zászló, a másodikat pedig „trade”-nek, ez a kereskedelem. Régi vita, hogy melyik a fontosabb. A kereskedőnek

általában a „trade” a fontosabb, ő kereskedni akar. A politikának, az államnak, a politikai egységeknek, a politikai entitásoknak pedig a „flag” a fontos, hogy a zászlóját, befolyását, hatalmát minél több helyre el tudja juttatni. Szintén régi vita, hogy ki volt az első. A kereskedő szállt-e először partra tüzes vízzel és egyéb termékekkel, amelyeket a bennszülötteknek ajánlott eladásra vagy pedig a hadihajó jelent meg először. A kettő szorosan összefüggött. Amikor például a kereskedő nem tudta eladni az ópiumát Kínában, akkor odaküldték a hadihajókat, tehát a „flag” gondoskodott arról, hogy a „trade” működjön. És a harmadik is partra szállt. Őt úgy hívták, misszionárius – ő az, aki elvitt egy értékrendet, egy vallást, egy hitet, hozzáteszem, elég nagy sikerrel. A jelenlegi geopolitikai folyamatok között zajlik egy nagyon jól felismerhető devolúció. „Devolution”-nek hívják az angolok azt a folyamatot, melynek során London folyamatosan, fokozatosan, egyre több hatáskört adott át Skóciának, Észak-Írországnak vagy Walesnek. A devolúció tehát hatáskör átadást, decentralizációt jelent. A világban globális szinten zajlik egy hatáskör leadás a szuperhatalmak részéről. Az egy másik kérdés, hogy ezt ők szándékosan csinálják-e vagy sem, de mindenképpen megfigyelhetjük ezt a fajta visszalépést. Ennek a visszalépésnek a legnyilvánvalóbb megnyilvánulása az, hogy Donald Trump kihátrált a TPP-ből, a Csendes-óceáni kereskedelmi megállapodásból. Ez a döntése egyfajta kilépést, hátralépést, visszahúzódást jelentett és egyben azonnali űrt teremtett, amibe természetesen elsősorban Ázsia meghatározó hatalma, Kína lép be. De – és itt jön az európai összefüggés – ez különleges lehetőséget teremtett Európa számára. És Európa már fel is ismerte ezt a lehetőséget, és meg is tette, teszi a szükséges lépéseket. A lényeg az, hogy itt valóban folyik a hatalomnak egyfajta decentralizációja. A világon ma már nincs igazi hegemonia, már rég tudjuk, hogy nincs unipoláris, egypólusú világ. Sokat beszélünk a multipoláris világról. De a multipoláris hatalmak alatt is vannak a regionális hatalmak és ezeknek a magatartását sem tudja a négy nagy erő, az Egyesült Államok, Kína, Európa és Oroszország igazán befolyásolni. Gondoljunk például Törökországra, Iránra, Szaúd-Arábiára. Tehát a

dolog egyre bonyolultabb, egyre decentralizáltabb, egyre fragmentáltabb. Tudunk a G7-ről, a G8-ről, a G20-ról, de sokan mondták, hogy ma már a G2 a döntő: az Egyesült Államok és Kína. Mások szerint, ha az Egyesült Államok visszalép, akkor nincs olyan hatalom, amelyik a helyébe tudna lépni. Akkor G0 lesz, ami akár még veszélyesebb is lehet, mint a G2. Tehát egy fragmentált világrend van kialakulóban, ami előrevetíti a befolyási övezetek létrejöttét, ahogy azt a korábbi generációk átérték. A befolyási övezetek területiális meghatározottsággal bírnak, Kína például talán nem akarja (még) az egész világot uralni, de vissza akar térni ahhoz az állapothoz, ami évezredekön keresztül fennállt, amikor koncentrikus körökön keresztül a régiót és a szélesebb régiót gazdaságilag, katonailag és kulturálisan egyaránt uralta. Tehát mintegy „kínaiasítani” akarja azt a világot, amelyikben mindig is ő volt otthon. Ezért nem érti, hogy miért vitatkozik a világ például a dél-kínai tengerek hovatartozásáról, aminek a nevében van, hogy kínai. Nem kétséges az sem, hogy Oroszország is a befolyási övezetekre építi az újraerősödését és azt a fajta agresszióját, ami – sokan úgy érzik – jelenleg Európát fenyegeti. Mindez azt jelenti, hogy erősödnek az antagonizmusok, és hogy lényegesen veszélyesebb lett a világ. Európának tehát az eddiginél sokkal markánsabb, erőteljesebb, egységesebb külső fellépésre van szüksége: közös vagy legalábbis erőteljesen egyeztetett külpolitikára, biztonságpolitikára és védelmi politikára, s ezen belül természetesen védelmi képességekre. Nem csak arról van szó, hogy az Egyesült Államok azt követeli, hogy fordítsuk a GDP-nk két százalékát védelmi költségvetésre. Ez is fontos, de talán az sem mindegy, hogy azt a két százalékot mire költjük. Egy biztos: Európának a védelmi képességeit nagyságrenddel, minőségileg erősíteni kellene. Ez az egyik vonulat, ahol a jelenleginél lényegesen erősebb Európára lenne szükség. A közös külpolitika megjelent az összes elképzelésben és tulajdonképpen annak idején is ez volt az egyik fő cél. Bár az európai integráció 1957-ben kétségtelenül gazdasági integrációként jelent meg, az eredeti cél mindig politikai volt (*finalité politique*). Csak éppen 1954-ben a francia Nemzetgyűlés leszavazta az Európai Védelmi Közösség megteremtését. Így

először a gazdasági alap, a közös piac megteremtése mellett döntöttek, azzal, hogy a „finalité politique” gondolatára majd később visszatérnek. A másik cél a béke volt. A békehozam nagyszerű dolog, nem kétséges. Mindenekelőtt azt jelentette, hogy a németek és a franciák soha többé nem fognak egymással háborúzni, a béke állandósul. Jó pár évtized kellett annak felismeréséhez, hogy azért külső támadások érhetnek minket, és örökké nem fog minket az Egyesült Államok megvédeni. Donald Trump elnöksége kapcsán hangsúlyosan előjött a probléma, hogy meddig tudunk arra számítani, hogy az Egyesült Államok teljes mértékben biztosítja először Nyugat-Európa, majd Európa biztonságát. Egy dolog biztos: Európának lényegesen erősebb védelmi rendszerre van szüksége, és ennek meg kell teremteni a politikai alapjait. És így érünk a legfontosabb kérdéshez: Hogyan tovább Európa? Az Európai Bizottság által kiadott öt opciót felvonultató Fehér Könyvben valóban megjelenik egy olyan lehetőség is, a negyedik, hogy bizonyos területeken kell előrelépni. Mi nagyon régóta, már a magyar elnökség idején is ezt az álláspontot képviseltük. Bizonyos területeken előre kell és lehet lépni. Par excellence ilyen a közös külpolitika, biztonságpolitika és védelmi politika. Ezekben a kérdésekben igenis előre kell lépni. Vannak azonban olyan kérdések is, amelyekben nem kell, sőt nem is szabad előrelépni. Még olyan kérdések is vannak, amelyben talán indokolt lenne visszalépni, de – és itt hozzátennék egy korlátozást – szerződés módosítás nélkül.

De vizsgáljuk meg a „trade” területét is. A gazdaságban, a világkereskedelemben nagyon hasonló folyamat zajlik, mint a geopolitikában. Itt is felgyorsul a fragmentáció, a regionalizáció, a differenciáció. Kezdetben volt egy szépen működő multilaterális világkereskedelmi rendszer – létrejött a GATT 1947-ben, majd a Kereskedelmi Világszervezet, a WTO 1994-ben. Jellemzői az egyenlő elbánás, a legnagyobb kedvezmény elve, multilaterális rendszer, egyre több tag, most már százhatvannégynél tartunk – ez tehát egy valószínűleg multilaterális, univerzális szervezet. Szinte mindenki tagja: beléptek az oroszok, a kínaiak is. Megszabadultunk a kétoldalú mérlegek számításától, megszabadultunk a

bilaterális klíringtől. Akik még részt vettek a KGST idején a gazdaságban, emlékeznek arra, mit jelentettek a bilaterális klíringek és a konvertibilitás teljes hiánya. Arra is emlékeznek, hogy volt egy transzferábilis rubelünk, ami nem volt sem rubel, sem transzferábilis, de ez már rég a múlté. Most úgy tűnik, mintha egyeseket egy kicsit újra vonzanának ezek a klasszikus bilaterális szerkezetek. Nem kisebb emberről van szó, mint az amerikai elnökről. De ez tulajdonképpen csak egy szimp-tóma, mert a világkereskedelmi rendszer fragmentációja, legalábbis a szabályozás szintjén, már évtizedek óta folyik. A világban ma közel háromszáz, úgynevezett preferenciális, tehát az általános szabályoktól eltérést jelentő regionális, illetve bilaterális kereskedelmi megállapodás van hatályban. Ezek mind olyan megállapodások, amelyeket két-három vagy akár több fél köt egymással, és eltérnek az általános szabályoktól. Ez nyilvánvaló fragmentáció, regionalizáció, ami mögött komoly, gazdasági és politikai tényezők állnak. Először is nagyon lényeges a földrajzi közelség, gondoljunk az európai integrációra, de gondoljunk, mondjuk az ASEAN-ra vagy a Mercosur-re. Földrajzilag egymáshoz közel fekvő országok gondolkodnak azon, hogy hogyan tudnak egymással szemben kedvezőbb feltételeket létrehozni, mint a többiekkel szemben általában. A példák mögött mindig van geopolitika is, tehát egy politikai szándék a kapcsolatok erősítésére. Tipikusan ilyen volt vagy lett volna az Egyesült Államok által kezdeményezett Csendes-óceáni szabadkereskedelmi megállapodás, TPP, amit geopolitikai okokból találtak ki, mivel döntően Kína kiszorítása volt a cél. Ennek éppen az ellenkezője történik: most Amerika szorítja ki magát és a helyére lép Kína. Vannak gazdaságfilozófiai szempontok is, például tökéletesen ellentétes gazdaságfilozófiát valló államok nem nagyon tudnak egymással preferenciális rendszert létrehozni. És ami a leglényegesebb, és ez a Brexit témánál lesz majd izgalmas: vannak ellátási és értékláncok, amelyek egyrészt követik a preferenciális kereskedelmi rendszereket, másrészt pedig létrehozzák és erősítik azokat. Ahol működőképes ellátási láncok vannak, ahol összefonódtak a gazdaságok, ott előbb-utóbb a jog is reagál, és létrehozza azt a preferenciális speciális, partikuláris szabályrendszert, ami

ezeket az ellátási láncokat még jobban segíti. Ezeket szét is lehet venni, de még nem tudjuk, hogy ennek mi a következménye.

Ami ebből Európa számára következik: ha valóban fragmentálódik, regionalizálódik a rendszer, akkor Európának ezt nagyon gyorsan észre kell vennie és élnie kell az ebből fakadó lehetőségekkel. Csak egy példa: 2013-ban elkezdünk tárgyalni a szabadkereskedelmi megállapodást Japánnal. Nem volt könnyű, egyesek kevésbé akarták, de az akadályok ellenére végül sikerült keresztülvinni az ügyet. Azóta tárgyalunk. Most, hogy lekerült a napirendről a transzatlanti kereskedelmi megállapodás és Amerika kilépett a csendes-óceáni megállapodásból, mind Európának, mind Japánnak szüksége van egy másik nagy partnerre. Kötöttünk ilyen megállapodást Dél-Koreával, Vietnámmal, kötünk ilyen Indonéziával, esetleg az ASEAN országokkal mint országcsoporttal. Megyünk előre, a keletkezett vákuumot, az űrt be kell töltenünk. Ezt a lehetőséget az Európai Unió felismerte, annál is inkább, mivel a kereskedelmet továbbra is a növekedés és a foglalkoztatottság egyik legfontosabb tényezőjének tartja. Fent kell tartani egy robosztus, erős kereskedelempolitikát és folytatni kell az ambiciózus szabadkereskedelmi megállapodások megkötését. És ez az egész világra kiterjed - Ázsiára, Dél-Amerikára és bárki másra, aki ebben részt kíván venni. Ez megint ugyanoda vezet vissza minket, mint a geopolitikai következtetés, hogy a külső fellépést erősíteni kell. Ezek a fontos dolgok. Az Európai Unió az elmúlt évtizedekben jórészt feleslegesen, apróságokkal foglalkozott.

Vannak olyan kérdések, amelyekhez nem kell hozzányúlni, nem kell például közös adópolitika. Ha a szociálpolitikát akarják egységesíteni, szociális pillért akarnak építeni, akkor ezt az eurózónán belül lehet megpróbálni, ott sem lesz könnyű. Ezzel visszakanyarodtunk ahhoz a kérdéshez, hogy többsebesség vagy nem többsebesség. Maga a különböző sebesség eddig is adott volt: eurózóna, Schengen vagy igazságügyi együttműködés stb. Nagy-Britannia és Dánia kivételével mindenki más köteles jelenleg is csatlakozni az eurózónához. Itt tehát tényleg sebességről van szó, mert egyes országok korábban elkezdték, mint ahogy mi csatlakoztunk. Az igazi problémát a több szint jelenti. És azon belül

pedig, amire szerintem nekünk az ösztüzet zúdítanunk kell, az a két szint. Nem titok, sokaknak tetszik a két szint gondolata: legyünk mi, és legyetek ti valamivel lejjebb, értsd Közép-Európa. A két szint elfogadhatatlan. Ami szerintem még nem okoz gondot, az az, ha valakik két-három területen előrébb lépnek, míg mások nem. Tehát nincs egy egységes, országcsoportok közötti választóvonal. Nekünk például, Európának ezen a részén, nagyon jó lenne egy erőteljesebb biztonság és védelmi politika, de nem akarunk egységes adópolitikát. Ott esetleg a többiek, ha akarnak, továbblépnek. Ezt már kitaláltuk, megerősített együttműködésnek hívják, benne van az alapszerződésekben, nem kell hozzá szerződést módosítani. Tehát megvannak a technikák, amelyekkel ezeket az igényeket meg lehet oldani. Egy biztos: sorsdöntő kérdés ez Európa számára.

A nagy megosztottságban mindenki abban volt érdekelt a csapatai mozgósítása céljából, hogy hiszterizálja a dolgokat. A holland választásokat megelőzően az egész főáramú nyugati sajtó tele volt azzal, hogy jön Wilders, jönnek a populisták, jönnek a nacionalisták, összedől minden. De nem ez történt. Mert Wilders pártja elnyerte a szavazatok tizenhárom százalékát, a liberális konzervatív párt meg huszonegyet. Ettől kellett ennyire rettegni? Talán nem, de persze megértem, hogy egy ilyen fontos esemény előtt bizony mozgósítani, mobilizálni kell a csapatokat. Ennyi történt. Most nyugalomra és türelemre van szükség. Az egyik fél azt mondja, menjünk, ugorjunk előre a föderáció irányában. A másik pedig azt mondja: dehogy, lépünk vissza, vegyünk el hatásköröket az Uniótól. Én azt javaslom, üljünk le, tartsunk szünetet, nyugodjunk meg, ne kezdjük el a szerződéseket felbontani és módosítani, mert abból csak baj lehet. Bizonyos elveket viszont fogadjunk el: a külső fellépés megerősítése, egyes területeken a szabályozás egyszerűsítése, visszalépés, más területek óvatosabb és rugalmasabb kezelése.

Két mondás van: az egyik szerint a történelem ismétlődik, de nem tanulunk belőle. A másik szerint a történelem nem ismétlődik, de tanulunk belőle. Annak idején, amikor aláírták a Római Szerződést, de Gaulle tábornok még nem volt elnök (egyések szerint talán nem is biztos, hogy

aláírták volna, ha akkor már elnök lett volna). De most így ötven-hatvan év elteltével azt kell mondanom, bizony sok mindent tanultunk, bár nem ismétlődik a történelem. Többek között azt is, hogy a tábornoknak talán a legalapvetőbb dolgokban – nemzeti identitás, Európa önállósága, Európa önereje, védelmi képességei – igaza volt. Én ezt akkor nem tudtam. Édesapám és én akkor nehezteltünk a tábornokra, mert úgy éreztük, hogy gyengíti a transzatlanti nyugati védelmi rendszert. Sokan gondolták, gondoltuk annak idején ezt így Magyarországon. Néhány évtizednek el kellett telnie ahhoz, hogy rájöjjenek: a lényegét illetően de Gaulle-nak valahol igaza volt. Ezt most tudjuk, és most van az a pillanat, hogy Európát erősíteni, önállósítani kell, Európának a saját lábára kell állni, kerül, amibe kerül. Elkerülhetetlen, meg kell próbálnunk.

Köszönöm a figyelmet!